

ეკა დადიანი

სიტყვათა სემანტიკური ცვლილებისათვის

იმერხეულში - I

(სიტყვის მნიშვნელობის გაფართოება)

იმერხეულ დიალექტში თურქულ ენობრივ სამყაროსთან ხანგრძლივი ურთიერთობის პირობებში დღემდე შენარჩუნებულია ქართული ენა და ტრადიციები, თუმცა ისინი თანდათან განსხვავებულ ელფერს იძენს; ხდება ქართული და თურქული ენების, ზოგადად, კულტურათა ინტერფერენცია. თურქული ენობრივი ელემენტების მოძალბა განსაკუთრებით ლექსიკაში იგრძნობა.

ნაშრომში განხილულია იმერხეველთა ქართულ მეტყველებაში თურქული ენის გავლენით საერთოქართველური ლექსიკური ერთეულების სემანტიკური ცვლილების, კერძოდ, მნიშვნელობის გაფართოების (კალკირების) შემთხვევები.

საანალიზოდ წარმოდგენილია 2006-2009 წლებში აწულ ქართველური დიალექტოლოგიის ინსტიტუტის მიერ ორგანიზებული ექსპედიციების დროს იმერხევის სხვადასხვა სოფლებში (ივეთი, იმფხრევი, ქოქლეითი, ბაზგირეთი, ზიოსი, დიობანი, წყალსიმერი, წეთილეთი, სურევანი, ფარნუხი...) ჩაწერილი დიალექტური მასალა. კვლევისას გამოყენებული გვაქვს აგრეთვე შ. ფუტყარაძის იმერხეული ტექსტები (ჩვენებურების ქართული, ბათუმი, 1993).

სემანტიკური გადაწვევა (გაფართოება) დამახასიათებელია როგორც ზმნური, ისე სახელური ფუძეებისათვის.

1. იმერხეველთა მეტყველებაში **კითხვა** ზმნას რამდენიმე მნიშვნელობა აქვს:

ა) აღნიშნავს “სწავლას, განათლების მიღებას”, მაგ.:

სამ წელწად ართინ ვიკითხე, სამ წელწად ლისეში შავშეთ ვიკითხე (შ. ფუტყ., 253); ხუთი წელი მეგბურია (აუცილებელია) კითხვა (შ. ფუტყ., 253); თავით ჭი იკითხა, კაი გახდა (შ. ფუტყ., 199).

იმერხეული მასალა: შვილები სამი თანე მყავს, ორი კითხულობენ უნივერსიტეში; ვინცა კითხულებს, ოგრათმანია (მოსწავლეა); ჩემი ღარჭი (ვაჟიშვილი) ისტამბულ კითხულობს; ახლა ზათი (ჟივე) თელი ღარჭი-ღურჭი კითხულებენ, ისე დევწავლეთ დანი; ოქულ (სკოლა) არ გვაკითხებდენ, არ გვიკითხავს ოქული; პაწაჲ ვიყავ, ნაკითხობაზე წაველ; მუღელიმი (მასწავლებელი) ბავშვებ აკითხვინეფს; ეს ახლა ხოფაში აკითხეფს მექთეფში (სასწავლებელში).

თურქულის გავლენით კითხვა ზმნა “სწავლის” მნიშვნელობით გავრცელებულია ლაზურში (ს. ჭიქია, 1964, გვ. 256-257).

ბ) გამოიყენება “წმინდა წიგნების წაკითხვის” მნიშვნელობით. კონსტრუქციაში ხშირად პირდაპირი ობიექტი (ყურანი, ლოცვები) წარმოდგენილია. მაგ.:

ბერო, ერთი **იკითხე** ლოცვები, კაი გახდესო (შ. ფუტკ., 258); ჩემი ბიბლიც (მაშიდა) ემეს **კითხულობდა**, ზუელ არაბჩა ქითბებსა (წიგნებს) (შ. ფუტკ., 235); ჩვენ მესელა (მაგალითად) ყურან **უკითხეფთ**; ყურან **ვაკითხეფთ**, მილეთ (ხალხს) მუჟყრით, პურ მივართვამთ...

არცთუ იშვიათად წინადადებაში პირდაპირი ობიექტი გაუჩინარებულია, თუმცა სემანტიკა უცვლელი რჩება. მაგ.:

კაცი მოკდება, მოკლომიხან **უკითხვენ**; **ნაკითხვი** ვინცხა არი და, ის **უკითხებს** მოკლომიხან; **იკითხებენ**, რო შედთანე (ეშმაკი) არ შევიდეს შიგა; ჩვენი ხისიმ-ახრაბა (ნათესავები) თველი აქ არიან ჩაფლული, მომკდარი, მადლი არი, **უკითხავ**, დუას უქ.

გ) გარკვეულ შემთხვევებში **კითხვას** “შელოცვის” მნიშვნელობა აქვს: ავათ გახდები, დანი, **გიკითხვენ**, გაკეთდები; ავათ თუ გახდა, ზოგი ემე **უკითხენ**, თვალი ეცაო, **კითხით** ისე ემესჩებთან, თავი ტკივილი არი და, იმისთუნ **გიკითხავს**, თუ გიგარა, გიგარა. არ გიგარა და დოხთურთან წახვალ; მეც **ვუკითხავ**, ვიცი. ოღველას **ვუკითხავ**, რაცხა ელხემ **უკითხავ**, რაცხას **უკითხავ**, უშველის, გიგიკეთდება ი თავი.

შდრ.: ტერმინი **ლოცვა** იმერხეულში ზოგადად ლოცვა-ვედრებას, შელოცვას აღნიშნავს, ზეპირად აღევლინება. მაგ.:

დაწოლიხან **ვილოცე**; ჭუმას ჭამეში **ვილოცავთ**; სირსული რომ ამოიღოდა, **ულოცეფდენ** (შ.ფუტკ., 285); იყო დემურავის (კანის დაავადება) **ლოცუაც...**

შდრ.: თურქულში საკუთრივ “ლოცვის, ვედრების” მნიშვნელობით გამოიყენება არაბ. **dua**, რომელიც იმერხეველთა ქართულ მეტყველებაშიც გვხვდება. მაგ.: **დუას იჭება** “ლოცულობს”.

ლოცვასა და **კითხვას** შორის არსებული სემანტიკური/ნიუანსობრივი სხვაობა კარგად ჩანს შემდეგი კონტექსტიდან:

“ზოგი **ლოცულობენ**, ზოგი არა. მე ხან **ვილოცავ**, ხან არა. საქმეა, ვერ **ვილოცავ**, ბევრი ვერ **გვილოცავს**, ზამთარში ხასათ (კარგად) **ვილოცავთ**. ერთიც რემეზანია, იმ თვეში **ვილოცავთ**, **ვიკითხავთ**. მე ბევრი არ ვიცი ყურანი **კითხვა** და ისე **ლოცვა** ვიცი, თურქჩა იაზი (ანბანი) ვიცი და ყურანისა არა...”

სხვა ნიმუშები: არ უშლიდა **ლოცვა-კითხვას** ხალხსა ნიკოლოზი (შ. ფუტკ., 260); **ლოცვაც** ვიცით, **კითხვაც** ვიცით; ჩემი **ნალოც-ნაკითხი** ყაბული გიმიხადე, ღმერთო; დილით რო ეზან **იკითხებენ**, ადგე უნდა, **ილოცო** უნდა...

დ) **კითხვას** იმერხეულში შენარჩუნებული აქვს ძირითადი მნიშვნელობაც: დაწერილი ტექსტის ამოცნობა, [შე]კითხვის დასმა:

ჩვენ ვინცხებ **გკითხოთნა**, იმას მემრე პასუხ მოქცემთ; იმათი ხანდიხან ლაპარაკი ვერ მივხვდებოდი, თექრელ (მაშინვე) **გკითხეფდი** მე; ახალი არ **მკითხო** ქი, არ გიმიკეთებია; თუ ვერ ჩამოელ, ეროლის **კითხეთ**, ის ემესიქს.

ე) შეტყობინება:
ახლა სახლიდან ხუთი ბალანა ჰყავს, ხუთიც კარშია ახლა. იმათ ხებერინა მიცენა. **უკითხეფთ** რაცხას, რას, რავად იქთ თქვენ. იმათ დუუცდიან, შორედან მომსლელებ.

იმერზეულში **კითხვა** ზმნის სემანტიკური მრავალფეროვნება თურქული ენის გავლენითაა განპირობებული, კერძოდ, **okumak** ზმნის კალკირების შედეგს წარმოადგენს. თურქული **okumak** ზმნის მნიშვნელობებია: 1. [წა]კითხვა; 2. სწავლა, განათლების მიღება; 3. სიმღერა, სიმღერის შესრულება; 4. ხმობა, დაძახება, დაპატიჟება; 5. ავადმყოფობის შელოცვა, გამოლოცვა; 6. ეარგ. [შე]გინება (თურქულ-ქართული ლექსიკონი, 2001).

საინტერესოა ის ფაქტი, რომ **კითხვა** “მღერის” მნიშვნელობით დასტურდება ფერეიდულში, რაც სპარსული ენის გავლენით აქვს შეძენილი (თ.უთურგაიძე, ღ.ჩხუბიანიშვილი, ჯ.გიუნაშვილი, 1989, გვ. 158).

2. **სწავლა** ორი მნიშვნელობით გამოიყენება:

ა) სწავლა, ცოდნის შეძენა:

აქ გურჯიჯა გველაპარაკებთან, სიდანა **დეგეწავლა** თურქჩა; მეც ახლა ჰემ (თან) გურჯიჯა **დევიწავლე**, ჰემ თურქჩა **დევიწავლე**, აღმანჯას **დეგწავლე**; ქურთების ბაღვები შორედამ მოჰყავან, აქ **ახწავლიან**; ზოგ ბაბადან **დასწავლილი** აქ, ზოგ თავით **ისწავლის**; ფილავი უნდა გააკეთო, წელან ქი **გახწავლე**; ჩვენაც არ ვიცოდით და **დეგწავლეთ** ფაზარჯებიდან ჩარლისტონი; ისას უთხარი, **გახწავლის**, იქ მაქინას დაგანახვედს; ერთი მაჰალე (უბანი) არი აქით, გოზალიენთი, იქ წასვლელები გეტყვიან, **გახწავლებენ**.

ბ) ამბის გაგება, შეტყობა:

ვინცა **დეიწავლის**, ის მუა, ვერ **დეიწავლის** და არ მუა ხომ (ხომ); ზოგიც გეიგნებენ, გეიგონებენ, **დეიწავლიან**, მევლენ; აჰა, იქ ვიყავით და სახლები იქ ქექონდა ჩვენ, ედა იმათაც, ჩვენაც აქეთ გამევიბარგენით, ისინიც და ჩვენაც. **დეიწავლეთ?**

სწავლა ზმნის მეორე მნიშვნელობა (გაგება, შეტყობა) ქართული ენისათვის უცხოა. იგი იმერზეულში თურქულას კალკს წარმოადგენს. თურქულში **öğrenmek** ზმნა ზემოთ აღნიშნულ ორივე მნიშვნელობას გადმოსცემს: 1. [შე]სწავლა, 2. გაგება, შეტყობა.

ქველ-ის მიხედვით: **სწავლა** — 1. ცოდნის შეძენა, განათლების მიღება, 2. განათლება, ცოდნა.

3. იმერზეულთა მეტყველებაში “**ცხოვრობს**” ზმნას ხშირად ენაცვლება “**ცოცხლობს**”. მაგ.:

ქომოთ იქ ვინცა არ **ცოცხლოფს**, მარტო ბოსტნები არი; ათ წელიწად ისტამბოლ **ვიცოცხლე**, ახლა თრაბზუნ ვარ; ესკიდან (ძველად) **ცოცხლობდენ** და ახლა ვინცა აღარ **დგებიან** იქა; ესკიდან იქ **ცოცხლობდენ** და ახლა დანგრეველა სახლები, ვინცა არ **ცოცხლობენ**; ჩემ ანას დიდი და აქ არი, აქ **ცოცხლოფს**; აქ ვერ **იცოცხლეფ**, თუ გეშინია; ხუთ ძმა არიან, თელი (ყველა) იქ **ცოცხლობენ**, დადიენთ; ამ ალაგზე ძველათ **უცოცხლიან**; იქ წეფთა არი, **ცოცხლობენ** მილლეთ (ხალხი); ახლა მარტო ის **ცოცხლოფს** იქ ერთი; .გურჯები აქედან წეიკრიფნენ და ჩვენ დავრჩით, კილო გურჯები **ვიცოცხლოფთ** აქა; მე იქ **ბევრ ნაცოცხლი** არ ვარ, ბევრ არ ვიარე.

შედარებით იშვიათად გვხვდება **ცხოვრობს** ფორმაც. მაგ.:

ერთათ არ **ცხოვრობენ**, ი თავი სახში, ი თავი სახში; როდისხა ქი წეიყვანებენ, დუგუნ (ქორწილს) იქმენ, მაშინ ათუხ (ამიერიდან) ერთათ **იმცხოვრებენ**; ოცდაათი სოფელში **ცხოვრობენ** და სამოცდაათიც ყურბეთში

(უცხოეთში) **ცხოვრობენ**; დედების **ცხოვრობა** და ახლანდელი **ცხოვრობა** გაყოლავეა (გაიოლდა).

შდრ.: ქართულ სალიტერატურო ენასა და დიალექტებში **ცხოვრობს** და **ცოცხლობს** ზმნათა სემანტიკა დიფერენცირებულია:

ცხოვრობს - 1. არსებობს (აღამიანი, ცხოველი, მცენარე), ცოცხალი არის, ცოცხლობს; 2. იმყოფება, ბინადრობს; 3. სიცოცხლეს ატარებს.

ცოცხლობს - 1. ცოცხალია, არსებობს (მცენარე და ცხოველი); 2. გადატ. არსებობს, ძალაშია (ქველ).

თურქული ენა **ცოცხლობს** და **ცხოვრობს** ზმნათა მნიშვნელობას არ განასხვავებს და ერთი ლექსემით (*yaşamak*) გადმოსცემს. შესაბამისად, სხვადასხვა სემანტიკურ ნიუანსთა ერთი ფორმით გამოხატვა იმერხვევლთა ქართულ მეტყველებებში თურქული ენის კალკითაა განპირობებული.

4. ქართული ზმნა **დაწოლა** იმერხვეულში, ძირითადი მნიშვნელობის გარდა, გვხვდება “ციხეში ყოფნის, დაპატიმრების” აღსანიშნავად. მაგ.:

დათვის მოკვლა დასაღია (აკრძალულია). თუ მოკლავ, და (ან) ფარას მისცემ, და **დაწვები**; ჯეფიდან გაქურდვ, ხუთი ლირა ამოუღე, ხუთ წელიწად **დაწვები**; იქა კაცები თუ არ **დაწვებოდნენ**, დეიჭირვედნენ და.

ქველ-ში **დაწვება** ასეა განმარტებული: ჰორიზონტალურ მდგომარეობას მიიღებს, მთელი ტანით მოთავსდება სიბრტყეზე.

ქართული სალიტერატურო ენისა და დიალექტებისათვის უცხოა მეორე მნიშვნელობა (“ციხეში ყოფნა”). იგი იმერხვეულში თურქული ენის გავლენით განვითარდა. თურქული *yatmak* “დაწოლა” ზმნის სემანტიკა მრავალფეროვანია: 1. [და]წოლა; 2. დათანხმება, დაყოლა; დამორჩილება, გადახრა; განწყობა; 3. დამისთვება; 4. ციხეში ჯდომა... (თურქულ-ქართული ლექსიკონი, 2011).

5. **აწევს** ზმნა, ძირითადი მნიშვნელობის გარდა, იმერხვეულში აღნიშნავს: 1. შეძლებს; 2. რაიმე სახის ტრანსპორტით წაიყვანს (შ. ფუტკ., 1993); 3. გააუქმებს.

ა) **აწევს** ზმნა სულიერი და უსულო საგნების მიმართ თანაბრად გამოიყენება:

აწიეთ ვაშლი, **აწიეთ** და ჭამეთ; ფული **აწიე** ჯიბედამ, სიგარეტი **აწიე**, ემეი, პასპორტი დატეი; ეს აგზე ქი დადვა და წახვიდე, ორ დღე უკან მოდი, ეს აგზე იქნება, არ **აწწიევენ**, მარტივი ბავშვები **აწწიევენ**, დიდრუანები არ **აწწიევენ**; ორ თანე თელეფონი მქონდა: ერთი ჩემ ბიჭისა იყო, ერთი ჩემი. ისენი ბილ **ეიწიეხ**... ერთი შვილი ერთ ხელში **აწწია** და ასე გადაადგო თავი.

აწევს “წალბაწყავანის” მნიშვნელობით დასტურდება ლაზურშიც (ს. ჯიქია, 1964, გვ. 255-256).

ბ) ტრანსპორტით წაყვანა: მუა არაბა (შანქანა) და **აწწევს**...

გ) გაუქმება, მოშლა, აკრძალვა:

გორგაზიები ფეგი (გათიშული) გახდნენ, **აწწიეხ** სახლები, ნასახლარი გახდა (შ.ფუტკ., 211); ენწინ სამ დღე იშვლიოგებენ (იშხიარულებენ), ი **აწწიეხ** ახლა; აქ მექტებები არ არი, ხუთ წლის წინ იყო, ხუთ წელიწადის შემდეგ აღარ არი, **აწიეხ**; აქაც **აწიეხ**, ამან, აღარ არი ი საქმე არ არი, აღარ ემესიჯებიან...

აწევს ზმნას ვნებითში ენაცვლება **ადგა** ფორმა: ზველი გვარი დაღჯი **ადგა**, ქო, დაღჯი გაშუაცვლევინეთ ახლა, ჰო, სუბაში გავხდით.

ქველ-ის მიხედვით: **აწევა** - 1. დაბლა მდებარის (მყოფის) აღება (აყვანა), ქვევიდან ზევით გადაადგილება, — აზიდვა; 2. ამართვა, აშვერა; 3. გადატ. გაზრდა, მომატება (ქველ, 2008).

შდრ.: თურქული **kaldirmak** ზმნის მნიშვნელობები: 1. პირღ., გადატ. აწევა, აღება, აყვანა, ატანა, აყენება; 2. ალაგება, გადაგზავნა, გატაცება; 3. განადგურება; გაუქმება, ამოღება; მოხსნა; 4. გაღვიძება, აყენება; 5. ატანა, გადატანა, მოთმინება; 6. გამოსვენება; 7. მოტაცება; 8. გულის არევა (თურქულ-ქართული ლექსიკონი, 2011).

6. ქართულში სულიერი და უსულო საგნების ქონა-ყოლა, კუთვნილება სხვადასხვა სიტყვით (**მაქვს/მყავს**) აღინიშნება. იმერხელში **აქვს** ფორმა არცთუ იშვიათად **“ჰყავს”** ზმნის მნიშვნელობასაც ითავსებს, რაც თურქული ენის გავლენის შედეგია. მაგ.:

ზოგი არიან, სხვანიდან მოსული არიან, აქვერი სოფლევში არაბით **მაქვან**; მეზობლები კაა **გვაქ**, ქოთილოფთ და რაანა გაკეთდესნა? ზაფხულში თუ დილაზე მოკდა, დღე ჩააფლევენ ქი, არ მოყროდღება და თუ ვინცა არ **აქ**, შორ ქალაქებზე ვინცა თუ არ **აქ**, რანა ქნან ქი, ის მოიდესნა; სულ დიდი ძროხა აყვანილი **გუაქ** ჩვენ ამიდან; ოთხი სული ემე **აქ**, ჩომა (პირუტყვი) **აქ**, ის თიბავს; ბევრ ძროხა **გაქვან**, ბევრინა გაყილო ქი გააძლო; ხარის არაბა **მაქ** მეც (შ. ფუტკ., 204)...

არაბი არა **გაქვან**? არაბა თუ **გაქვან**, გზა წადის, იმ სოფელში გზა წადის; მე **მაქ** თრაქტორი, იმითი სიმინდსაც ჩამვეტან, კოტორსაც (ტაროსაც) წივლებ...

შდრ.: თურქულში **აქვს/ყავს** ზმნათა სემანტიკა ფორმოზომიერად გამიჯნულ არ არის, შესაბამისი შინაარსი გადმოიცემა შემდეგი კონსტრუქციით: სულიერი თუ უსულო საგნის აღმნიშვნელ სიტყვას დაერთვის სათანადო პირის კუთვნილებითი აფიქსი და **var** სიტყვა. მსგავსი ვითარება დასტურდება ლაზურში (ს.ჭიქია, 1964, გვ. 262).

7. ასევე, **გაყვანა** ზმნის ნაცვლად შეგვხდა **გატანა**:

არაბი გზა **ვეტანეთ**, წყალი მევევანეთ.

შდრ.: თურქული **götürmek** აღნიშნავს: 1. წაღება, გადატანა; 2. წაყვანა; 3. (ამბის...) მიტანა; 4. (რაიმემდე) მიყვანა; 5. გადატანა, ატანა, გამოვლა.

8. ზედსართავი სახელი **დიდი**, ძირითადი მნიშვნელობის გარდა, იმერხელში გამოიყენება “ოჯახის უფროსის”, ზოგადად, “უფროსის” მნიშვნელობით. **დიდვანები** - “უფროსები”. მაგ.:

ჩვენი **დიდი** ჰაჯ (მექაში სალოცავად) წვედა წრეულ (შ. ფუტკ., 265); იტყოდენ **დიდუანები** (შ. ფუტკ., 266); ჩვენი **დიდიები** ყვალა დღე იკიდობენ წყალისთვინ; შემრცხვება ჩემ დალაა, ე **დიდრუანი** კაცები შიგვერებიან მესელა; **დიდრუანები** იბურვენ; სახში ჩვენ **დიდრუანები** ვლაპარაკოფთ გურჯიჯა, გენჯები (ახალგაზრდები) არ ლაპარაკობენ, ოქულში წადიან; თუ ავსწიეთ ჩვენ, ჩვენ **დიდთან** მივტანთ, მიკროფონით დავაძახნიეფთ ქი, ეს ვიპუეთ, ვინცხასია, მოიდეს, წვილოს; ამ ტყეებ რომენაბ უყურებ, იმათი **დიდრუანები** რომენ არიან, იმათი მოფორი ვიყავ მე.

ქველ-ის მიხედვით: **დიდი** - 1. ჩვეულებრივზე მეტი. 2. მნიშვნელოვანი, საყურადღებო, ანგარიშგასაწევი. 3. ბევრი, ხანგრძლივი. 4. **მოზრდილი**; **უფროსი**. 5. ღისშესანიშნავი, ძლევამოსილი, დიადი. 6. გამოჩენილი, თვალსაჩინო.

ქართულში **დიდის** ერთ-ერთი მნიშვნელობაა “ასაკით უფროსი”. არ აღნიშნავს თანამდებობის პირს, ხელმძღვანელს, როგორც ეს თურქულშია.

თურქული **büyük** ფორმით გადმოიცემა: 1. დიდი, მსხვილი, ფართო, ვრცელი; 2. დიადი, მძლავრი, მნიშვნელოვანი; 3. უფროსი; 4. მთავარი.

დიდი “უფროსის” მნიშვნელობით დასტურდება ფერეიდულშიც, რაც სპარსული ენის გავლენითაა ახსნილი (სპარს. **bozorg** — “დიდი”, უფროსი”) (თ.უთურგაიძე, დ.ჩხუბიანიშვილი, ჯ.გიუნაშვილი, 1989, გვ. 160).

9. რიგობით რიცხვით სახელს **მეორე** (შიორე, მიერე) იმერხეულში შეძენილი აქვს შემდეგი მნიშვნელობა: “სხვა, დანარჩენი”:

იქედან ჩამულთ, **მიერე** სახლფესაც დევინახავთ; ერთი საყდარში ცოცხლოფს, **მიერები** ისტამბოლ არიან; თიფში აველით, აჭარის ჰუდუდეფში (საზღვარზე), იმას უკან აქ **მიერე** სოფლფეში ვიარეთ; სიმინდში შიგან ლობიოს ვთესავთ, ყართოფ ვთესავთ, ყარფუზი (საზამთრო), ყაუნი (ნესვი), თომათისიც (პამიდორიც) მუა და **მიორები** აქ რამე არ მუა ართუხ; ახლა მარტო ის დარჩა, **მიერებმან** სახლები გაყიდეს, **მიერებმა** ეიდეს, **მიერებმა** გააკეთეს; ჩვენ ჩომა ქვეყადა, ბევრ აქ არ ძღობოდენ, **მიორე** სოფლებ მუარონიებდით.

ამ შემთხვევაშიც **მეორე** სიტყვის მნიშვნელობის გაფართოება შესაბამისი თურქული ლექსიკური ერთეულის კალკირებით აიხსნება. შდრ.: თურქული **diğer** სიტყვის მნიშვნელობები: მეორე, სხვა; დანარჩენი (თურქულ-ქართული ლექსიკონი, 2011).

განხილული შემთხვევებიდან გამომდინარე, იმერხეველთა მეტყველებაში სიტყვათა სემანტიკური ცვლილების (გაფართოების) ფაქტები უმთავრესად თურქული ენის გავლენით აიხსნება, რაც განსხვავებული სისტემის ენათა ინტენსიური კონტაქტის პირობებში ბუნებრივი და კანონზომიერი პროცესია. ამასთან, იმერხეულში დასტურდება დიალექტის იმანენტური განვითარების შედეგად წარმოქმნილი სემანტიკური გადაზრის შემთხვევებიც.

დამოწმებული ლიტერატურა

თურქულ-ქართული ლექსიკონი, 2011 - თურქულ-ქართული ლექსიკონი, ლ. ჩლაიძის რედაქციით, სტამბოლი, 2011.

თ. უთურგაიძე, დ. ჩხუბიანიშვილი, ჯ. გიუნაშვილი, 1989 - თ. უთურგაიძე, დ. ჩხუბიანიშვილი, ჯ. გიუნაშვილი, სიტყვათა სემანტიკური ცვლილება ფერეიდულში სპარსული ენის გავლენით, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. XXVIII, 1989.

შ. ფუტყარაძე, 1993 - შ. ფუტყარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათუმი, 1993.

ქეგლ - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, რვატომეული, არნ. ჩიქობავას რედაქციით, თბ., 1950-1964.

ქეგლ, 2008 - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ახალი რედაქცია, ტ. I, თბ., 2008.

ს. ჯიქია, 1964 - ს. ჯიქია, თურქულ-ლაზური ენობრივი ურთიერთობიდან, I. თურქული ლექსიკური კალკები ლაზურში, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 108, 1964.

2006-2009 წლებში იმერხევი ჩაწერილი დიალექტური მასალა (დაცულია აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში).

EKA DADIANI

ON THE SEMANTIC CHANGE OF WORDS IN IMERKHEVIAN DIALECT

In the long period of co-existence with Turkish language field the Georgian language and traditions have survived to these days. However, gradually it acquires different coloring and we witness the cultural interference between the Georgian and Turkish languages and culture, in general.

The paper discusses semantic changes, broadening the meanings, of the common Kartvelian words under the influence of the Turkish language.

I've analyzed the materials that were recorded in the villages of Imerkhevi field works during 2006-2009. I've also made use of Prof. Shushana Purtskhvanidze's Imerkhevi texts (*Chveneburebis Kartuli* (Georgian of our kin), Batumi, 1993).

Semantic broadening of the meaning is characterized to both verbal and nominal stems.

1. The verb *kikhva* (to read) has the following meanings: a) to learn, to get education; b) to read wholly books; c) to charm away; d) to understand the written text; to put question to; e) to inform, to give message

2. *stsavla* (to learn) has two meanings: a) to learn b) to understand, to hear new information. This last meaning in Imerkhevi is a direct Turkish calque.

3. Verb *iskhovrobs* (he lives) _ is often substituted by *tsotskhlobs* (he keeps living, he stays alive). Turkish language does not distinguish between the meanings of *iskhovrobs* and *tsotskhlobs* and renders the meaning with the verb (*yasmak*); the semantics of the above-discussed verbs differs in the literary Georgian and its dialects.

4. *datsola* (to lie down) in the Imerkhevi apart from its main meaning occurs as to "arrest, to put in the jail" which does not occur neither in literary Georgian no in dialects. It has developed in Imerkhevi by the influence of Turkish *yatamak*: 1) to lay oneself down, to lie, couch 2) to agree, to recline, to surrender, to bend to, to intend to do sth; 3) to sleep with 4) to sit in prison...

5. *atsevs*, (v) besides of its usual meaning in Imerkhevi means: 1) will be able to do; 2) will take sb/sth by any kind of transportation; 3) will abrogate /nullify) Cf: Turkish, *kaldirmak*, verb meanings:

1) to lift, elevate; hold up; jack up, hoist.

- 2) clear away, move away; up heave;
- 3) abolish, cancel, blank out
- 4) arouse, wake up
- 5) put away, pick off, give sb a lift
- 6) move away
- 7) to kidnap, scoop up,
- 8) to vomit

6. In Imerkhebian the verb *akvs* often has the meaning of *hqavs*. If compared with Turkish the semantics of *akvs* (has) (of inanimate objects) and “*hqavs*” (has)(of animate object) is not distinguished.

7. Similarly *gaqvana/gatana* (take animate /inanimate) are interchangeable in the Imerkhebian dialect. Compare Turkish *goturmak* (to take away, to bring (there is no difference in inanimate/animate objects that is characteristic to the Georgian verb-pairs).

8. Georgian adjective *didi* – (great, big, large) – in Imerkhebian means “head of the family”, apart of its main meaning, it also means “the elder”

Cf: Turkish *buyuk*

1. Large, thick, wide, spacious
2. Great, powerful, important;
3. Elder
4. Principal, main; head;

In Georgian one of the meanings of *didi* – is elder/older, but it does not mean the head of the office etc. as is in Turkish

9. Ordinal numeral “*meore*” (*miore, miero*) has developed the meaning “the rest, all the others”.

As it is evident in the Georgian speech of Imerkhebian the influence of Turkish is quite intense that broadens the semantic boundaries of the Georgian words, the fact is quite natural in the active contacts of languages of different systems.